

*Присяник О.П.
(м. Харків)*

МЕТОДОЛОГІЯ МОВОЗНАВСТВА ЯК БАЗОВИЙ ЧИННИК ЙОГО РОЗВИТКУ

Сучасні філософські словники та енциклопедії визначають методологію як науку про побудову людської пізнавальної діяльності [6, с. 554], [7, с. 391]. Ми вважаємо, що методологія – це перехідний тип інтелектуальної діяльності, що поєднує об'єктно-аргументаційний характер науки та суб'єктно-прагматичний характер філософії науки. Методологія це сукупність базових настанов щодо розуміння онтології об'єкта пізнання, тобто «вихідні метанаукові презумпції та переконання відносно природи об'єкта» [3, с. 69]. У лінгвістиці це настанови щодо питань, чим є мовний досвід, мова, мовлення. Сюди ж відносимо настанови щодо епістемології дослідження об'єкта, а також методики самого дослідження (стосунок лінгвіст / об'єкт його пізнання та способи здійснення лінгвістичних пізнавальних процедур відповідно). В. А. Глущенко акцентує на онтологічній складовій методології: «Онтологія виступає в ролі засобу, за допомогою якого дослідник сприймає світ як деяку певним чином розчленовану цілісність, подану йому в системі філософських категорій» [2, с. 18], виокремлюючи ті самі три складові методології, називаючи їх відповідно онтологією, телеологією і операціональною складовою: «Трактування лінгвістичного методу як складної логічної одиниці, що включає в себе онтологічний, операціональний і телеологічний компоненти, видається перспективним з погляду вивчення одиниць і категорій усіх мовних рівнів. Запропонований підхід дозволяє об'єднати у цілісній концепції методу такі різноманітні, але взаємопов'язані феномени, як принципи / підходи, операції (прийоми, процедури) та мета дослідження» [там само, с. 19]. І. О. Голубовська вважає, що методологічний чинник «має виступати провідним при виділенні тієї або тієї „парадигми”» [3, с. 69].

Для наук, об'єкт яких не є безпосередньо емпірично даним (не є фізичним, матеріальним предметом), методологія має велике значення. Мовознавство належить саме до таких наук. Першим науковцем, хто експліцитно й однозначно узалежнив лінгвістичне дослідження від методології, був Фердинанд де Соссюр. Сам вчений не вживав термін *методологія*, а говорив про «точку зору». Усі його попередники (напр., Ф. Бопп, В. фон Гумбольдт, А. Шляйхер, Г. Штейнталь чи А. Лескін) тією чи тією мірою зосереджувалися на пошуку методів безвідносного пізнання мовного об'єкта, який вони намагалися максимально

«визволити» від людини-носія. «Об'єктивне» пізнання мови як історичного духу народу, як культурної психології етносу чи як вродженої психофізіологічної функції організму потребувало опрацювання не лише різних методик аналізу матеріалу й концептуалізації даних, але й цілком відмінних методологічних підстав для такого аналізу та концептуалізації. Саме Ф. де Соссюр першим зрозумів цю залежність. Разом із І. Бодуеном де Куртене, М. В. Крушевським, О. О. Потебнею (і ще кількома лінгвістами-антропоцентристами) він не лише онтологічно концептуалізував мову як психосоціальну функцію людської діяльності, але й визначив це положення як методологічну базу дослідження. Узалежнення мови / мовлення від досвіду / діяльності людини, а пізнання мовної діяльності – від методологічних настанов вченого виразно релятивізувало лінгвістику й змусило наступні покоління мовознавців, з одного боку, усвідомити і визначити свою метарефлексивну позицію щодо об'єкта, а з іншого – усвідомити необхідність опрацювання більш гнучких методів дослідження мовного досвіду саме як людської (зокрема й власної) діяльності.

Побуває відома усім мовознавцям теза, що Ф. де Соссюр був творцем сучасної лінгвістики й «батьком» структуралізму. Якщо й погоджуватися з нею, то лише в одному: мовознавство ХХ століття (і передусім саме структуралізм в усіх його виявах) стало виразно методологічним. Ніколи до Ф. де Соссюра в мовознавчих дослідженнях так не акцентували на з'ясуванні власної методологічної позиції та методологічних дискусіях з опонентами. У цьому сенсі його можна дійсно вважати засновником якісно нової парадигми в лінгвістиці. Після нього вже не прийнято ігнорувати роль мовознавця в лінгвістичних працях і сприймати об'єкт цієї науки як даний і незалежний від дослідника.

Мовознавці та теоретики науки завжди усвідомлювали, що конфлікти й суперечки між представниками різних течій і напрямів у лінгвістиці базуються передусім на відмінності методологічних і філософських підстав дослідження. Усе частіше лінгвістична методологія стає предметом самостійного вивчення й визнається необхідним елементом кожного мовознавчого дослідження (напр., див. праці: [4; 5; 8 та ін.]).

Методологія для мовознавства є одним із базових чинників його розвитку, але одночасно й певною точкою зіткнення науки й світогляду, проблемою, яку кожен науковець має розв'язати для себе сам, перш ніж підводити підсумки у власних дослідженнях. Про проблемність методології для пострадянського мовознавства пише

Ф. С. Бацевич: «усвідомлюється гостра потреба уточнення (або прямого формулювання) епістемічних і філософсько-методологічних засад науки про мову. При цьому проблема світоглядних основ лінгвістики або поставала як центральна, або в силу різних обставин делікатно обходила. Останнє, на нашу думку, спостерігається в даний час, принаймні на теренах колишнього Радянського Союзу. Справа в тому, що поняття «методологія» у сучасного науковця викликає неоднозначне ставлення. Особливо це стосується вчених старшого і середнього покоління, які на власному досвіді відчули значний ідеологічний прес «єдино правильної теорії», необхідність чіткого слідування постулатам діалектичного матеріалізму, причому, як правило, догматизованого, а часом і вульгаризованого» [1, с. 154].

Значною мірою поділяючи погляди швейцарського вченого, зазначимо, що дослідження мови чи мовлення стає можливим чи неможливим та набуває тієї чи тієї особливості залежно від обраної методології («точки зору»), і саме вона є одним із чинників розвитку мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Лінгвістика на зламі: спроба обґрунтування епістемічних засад // Бюлетень Західного наукового центру. 2010 / Національна академія наук України та Міністерство освіти і науки України. Західний науковий центр. Львів : Паїс, 2010. С. 154–164.
2. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод: сучасні концепції // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. 2012. № 183. Том 195. С. 17–20.
3. Голубовська І. О. Проблема методології лінгвістичних досліджень у міждисциплінарному висвітленні // *Studia Linguistica*. 2012. Випуск 6. С. 67–75.
4. Лещак О. Языковая деятельность. Основы функциональной методологии лингвистики. Тернополь : Підручники і посібники, 1996. 446 с.
5. Методологические основы новых направлений в мировом языкознании / Отв. ред. Мельничук А. С. Київ : Наукова думка, 1992. 380 с.
6. Новая философская энциклопедия: В 4 томах / Ред. совет: Степин В. С., Гусейнов А. А., Семигин Г. Ю., Огурцов А. П. и др. Москва : Мысль, 2010. Т. 2. 634 с.
7. Современный философский словарь / Общ. ред. В. Е. Кемеров. Москва : Академический проект, 2004. 864 с.
8. Степанов Ю. С. Язык и метод: К современной философии языка. Москва : Языки русской культуры, 1998. 784 с.